

УДК 343.5

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.62>

Т. В. Нестеренко

аспірантка

Донецького державного університету внутрішніх справ

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

В статті визначаються та аналізуються об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 Кримінального кодексу України. Вказується, що виокремлення розділу, у якому будуть систематизовані види кримінальних правопорушень проти сім'ї та дітей та розміщення у ньому домашнього насильства та суспільно небезпечних діянь, які із ним пов'язані є доцільним із огляду на такі причини: 1) визначення правильного родового об'єкта та співвіднесення складу домашнього насильства із іншими кримінальними правопорушеннями, які мають такий самий родовий об'єкт та мають схожу правову природу дозволяє більш правильно визначити межі кримінальної відповідальності та покарання, а також ефективні види та розміри покарань; 2) такий розділ надасть можливість узагальнити також кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством. Аргументується, що однією із основних проблем, що зумовлюють прогалини у правозастосуванні є різне тлумачення поняття домашнього насильства, наданого у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та у КК України.

Зазначається, що конструкція кримінально-правової норми, якою встановлено кримінальну відповідальність за домашнє насильство має низку прогалин, які, ймовірно за все, можуть бути пояснені відсутністю системного підходу до визначення складу, зумовленої прагненням якомога швидше виконати міжнародно-правове зобов'язання перед ратифікацією Стамбульської конвенції. Розміщення діяння у II розділі КК України, як видається, відбувалось із огляду на наявність ознаки насильства та потенційної шкоди здоров'ю. Доводиться, що окремої уваги потребує визначення доцільності виокремити із диспозиції ст. 126-1 КК України таку ознаку як «систематичність», що дозволило б більш ефективно протидіяти таким кримінальним правопорушенням заходами кримінально-правового характеру.

Ключові слова: домашнє насильство, об'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивні ознаки, форми реалізації об'єктивної сторони, кримінальне правопорушення, кримінальне законодавство, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Формування механізму протидії та запобігання будь-якому виду кримінального правопорушення передбачає аналіз та обрання найбільш ефективних заходів кримінально-правового характеру, найбільш розповсюдженим серед яких є покарання. Одночасно із цим, визначення ефективності меж кримінально-правового впливу на певний вид кримінально протиправної поведінки зумовлює потребу у розгляді елементів складу кримінального правопорушення – його кримінально-правових ознак. Не є виключенням і діяння, передбачене ст. 126-1 КК України, в якій передбачено кримінальну відповідальність за домашнє насильство.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Об'єктивні ознаки домашнього насильства в Україні розглядалися у працях таких учених як А.Б. Блага, А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Д.Є. Крикливець, Є.С. Назимко, Л.М. Палюх, Т.І. Пономарьова, Є.О. Письменський, М.І. Хавронюк тощо. Однак окремі проблеми залишились не до кінця розв'язаними, що зумовило актуальність обраної для дослідження теми.

Метою статті є визначення та аналіз об'єктивних ознак домашнього насильства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України розміщене у II роз-

ділі КК України – «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». Відповідно, такий підхід надає підставу для констатації, що родовим об'єктом є суспільні відносини у сфері життя та здоров'я особи. Одночасно із цим, не можна залишити поза увагою те, що такий законодавчий підхід пояснюється, скоріше, відсутністю у національному кримінальному законодавстві інших розділів, які б більше відповідали змісту такого кримінального правопорушення як домашнє насильство. Фактично, форми реалізації об'єктивної сторони та способи вчинення вказаного суспільно небезпечного діяння вказують на те, що останнє здатне посягати на низку суспільних відносин, благ та цінностей. Це стосується, наприклад, економічного насильства та наслідку у виді погіршення якості життя. У такому контексті, як видається, шкода не завжди спричиняється безпосередньо фізичному або психічному здоров'ю, а стосується інших сфер життя потерпілої особи.

У межах цього питання доцільно підтримати позицію вчених (К.М. Буряк, П.П. Андрушко, Д.Є. Яценко), які вважають за доцільне виокремити у національному кримінальному законодавстві розділ, у якому було б криміналізовано кримінальні правопорушення проти сім'ї. Така позиція також була підтримана та розширена членами Робочої групи із розробки проєкту нового Кримінального кодексу України.

Так, у проєкті вчені систематизували кримінальні правопорушення проти сім'ї та дітей таким чином: 1) домашнє насильство як злочин (ст. 4.6.4) і суміжний з ним склад кримінального проступку (ст. 4.6.15); 2) злочини (статті 4.6.5–4.6.8) і кримінальні проступки (статті 4.6.16, 4.6.18) проти прав людини, що знаходиться під опікою чи піклуванням; 3) злочини (ст. 4.6.9) і кримінальний проступок (ст. 4.6.19) проти права члена сім'ї чи колишнього подружжя на утримання; 4) злочини (статті 4.6.10–4.6.14) і кримінальний проступок (ст. 4.6.17) проти прав дитини. Домашнє насильство є злочином 1 ступеня тяжкості, якщо воно полягало у систематичному застосовуванні фізичного, психологічного або економічного

насильства щодо близької людини чи колишнього подружжя, що спричинило потерпілій людині: 1) фізичні чи психологічні страждання, 2) розлад здоров'я, 3) втрату працездатності, 4) емоційну залежність або 5) погіршення якості її життя (ст. 4.6.4). Це визначення відповідає п. «b» ст. 3 Стамбульської конвенції, з тим лише винятком (як і в чинному КК), що сексуальне насильство виведене з його змісту і завжди підлягає кваліфікації виключно як злочин проти сексуальної свободи чи недоторканості людини [1].

Відповідно, як видається, виокремлення розділу, у якому будуть систематизовані види кримінальних правопорушень проти сім'ї та дітей та розміщення у ньому домашнього насильства та суспільно небезпечних діянь, які із ним пов'язані є доцільним із огляду на такі причини: 1) визначення правильного родового об'єкта та співвіднесення складу домашнього насильства із іншими кримінальними правопорушеннями, які мають такий самий родовий об'єкт та мають схожу правову природу дозволяє більш правильно визначити межі кримінальної відповідальності та покарання, а також ефективні види та розміри покарань; 2) такий розділ надасть можливість узагальнити також кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством.

Розглядаючи досліджуване питання, А.А. Вознюк також відзначає, що основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства є суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони фізичного та психологічного здоров'я одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Додатковим факультативним об'єктом цього злочину можуть бути право власності, воля, честь і гідність особи, сімейні та близькі відносини тощо. Водночас аналіз диспозиції статті, зокрема, передбачених у ній суспільно небезпечних діянь, свідчить про те, що основний безпосередній об'єкт цього злочину не обмежується лише здоров'ям особи. Це дає підстави для дискусії щодо місця злочину, передбаченого ст.126-1 КК України, в системі Особливої частини КК України

[2]. Вказане вченим також пов'язано із проблемою у визначенні повного переліку протиправних діянь, які можуть вважатись такими, що пов'язані із домашнім насильством. Схожу позицію також мають Є.С. Назимко та Т.І. Пономарьова, звертаючи увагу на відсутність єдиного підходу до розуміння поняття «кримінальне правопорушення, пов'язане із домашнім насильством».

Так, вчені зауважують, що така ситуація призвела до виникнення проблем у правозастосуванні та стало предметом розгляду Верховним Судом, який сформував власну позицію з цього питання. У Постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лютого 2020 року (справа №453/225/19) визначено, що формулювання поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» є ширшим за поняття «домашнє насильство» у нормі ст. 126–1 КК і може полягати не лише у вчиненні цього злочину, а й в інших суспільно небезпечних діяннях, які мають ознаки домашнього насильства. Тому поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» не є відсиловним, у розумінні законодавця має комплексний характер і регламентується у різних сферах суспільних відносин. При встановленні змісту згаданого поняття слід виходити з конкретних фактичних обставин справи, а не тільки з кваліфікації дій винуватця. У контексті зазначеного «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого містять хоча б один із елементів, незалежно від того, чи вказано їх у відповідній статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину [3; 4, с. 285].

Відповідно, конструкція кримінально-правової норми, якою встановлено кримінальну відповідальність за домашнє насильство має низку прогалин, які, ймовірно, за все, можуть бути пояснені відсутністю системного підходу до визначення складу, зумовленої прагненням якомога швидше виконати міжнародно-правове зобов'язання перед ратифікацією Стамбульської конвенції. Розміщення діяння у II розділі КК України, як вида-

ється, відбувалось із огляду на наявність ознаки насильства та потенційної шкоди здоров'ю.

У продовження розгляду об'єктивних ознак досліджуваного кримінального правопорушення, необхідно звернути увагу і на окремі недоліки у визначенні форм реалізації об'єктивної сторони домашнього насильства. Так, А.А. Вознюк відзначає, що аналіз диспозиції ст.126-1 КК України свідчить про те, що відповідна кримінально-правова норма породжує більше проблем, ніж вирішує, оскільки: 1) є не чітко визначена диспозиція, яку можна тлумачити по-різному; 2) ст.126-1 КК України не охоплює переважну більшість випадків домашнього насильства, яке криміналізоване в інших статтях закону про кримінальну відповідальність; 3) для визнання злочину домашнім насильством необхідно, щоб відповідні дії вчинялися систематично, що не дає можливість цій кримінально-правовій нормі ефективно виконувати функцію запобігання цим злочинам; 4) у разі кваліфікації злочину, передбаченого ст.126-1 КК України, за сукупністю існує висока вірогідність порушення принципу *non bis in idem*. Буквальне тлумачення об'єктивної сторони цього злочину дає підстави віднести до нього будь-які прояви домашнього насильства фізичного, психологічного чи економічного характеру. Проте, слід врахувати, що зазначені різновиди насильства можуть охоплювати цілу низку різних видів суспільно небезпечних діянь, зокрема тих, які криміналізовані в інших складах злочинів [2, с. 210].

Однією із основних проблем, як видається, є різне тлумачення поняття домашнього насильства, наданого у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та у КК України.

Так, відповідно до законодавчого акту, домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних

відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [6]. У КК України домашнє насильство – умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [7].

Як можна побачити, законодавець у диспозиції ст. 126-1 КК України виокремив лише три форми насильства: фізичне, психологічне та економічне. Сексуальне насильство було виокремлено у кваліфікуючі ознаки зґвалтування (ч. 2 ст. 152 КК України) та сексуального насильства (ч. 2 ст. 153 КК України). Таким чином законодавець зробив спробу забезпечити межі кримінальної відповідальності та покарання за такі діяння, які б були релевантні ступеню його суспільної небезпечності – санкцією ч. 2 ст. 152 КК України передбачено безальтернативне покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років; санкцією ч. 2 ст. 153 КК України передбачено безальтернативне покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до семи років.

Ще одним цікавим аспектом в межах форм реалізації об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України є зміст фізичного насильства у межах диспозиції вказаної кримінально-правової норми. Так, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопо-

рушень насильницького характеру [6]. Одночасно із цим, як видається із результатів аналізу судової практики, суди не завжди такі дії кваліфікують як домашнє насильство та, навіть не завжди у сукупності із кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 126-1 КК України. Як видається, вказане зумовлено відсутністю ознаки систематичності, що унеможливує застосування вказаної кримінально-правової норми.

У межах об'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України ще доцільно звернути увагу на неоднозначність поняття «систематичності» його вчинення, яка визначає межу між адміністративним та кримінальним правопорушенням.

У Постанові Верховного Суду від 28 лютого 2023 року (справа № 725/4683/20) визначено, що домашнє насильство майже ніколи не становить собою окремих епізодів, а зазвичай охоплює кумулятивне та взаємопов'язане фізичне, психологічне, сексуальне, емоційне, вербальне та фінансове насильство щодо близького члена сім'ї чи партнера, наслідки якого виходять за межі обставин окремого епізоду. Повторення послідовних епізодів насильства в особистих стосунках становить собою особливий контекст і динаміку домашнього насильства. Воно становить собою триваюче правопорушення, що характеризується продовжуваним зразком поведінки, в якому кожен окремих інцидент є цеглиною більш загального зразку поведінки. Для доведення систематичності домашнього насильства важливими є сам факт і обставини вчинення окремих його епізодів. Правові наслідки, які настали чи не настали для кривдника за цими окремими епізодами, а також час, коли такі наслідки настали, не є обставинами, які можуть впливати на доведеність цих епізодів. Мета адміністративного покарання і інших адміністративних заходів держави полягає в негайному реагуванні на окремих випадок домашнього насильства, який сам по собі не становить кримінального правопорушення, з метою своєчасно та ефективно запобігти подальшій ескалації насильства та захистити жертву. Суд вже зазначав, що домашнє насильство може доводитися будь-якими доказами, допу-

стими у кримінальному провадженні, і закон не містить вимоги доведення його спеціально визначеними засобами доказування. Серед іншого, суд може прийняти до уваги адміністративні протоколи поліції, обмежувальні приписи, рішення суду в справі про адміністративне правопорушення, які оцінюються ним у сукупності з іншими доказами, наданими сторонами [8].

Як видається, в межах удосконалення кримінальної відповідальності та покарання за домашнє насильство варто розглянути доцільність вказівки у диспозиції ст. 126-1 КК України на ознаку систематичності. Як європейське, так і національне законодавство, яким урегульовано суспільні відносини у сфері запобігання та протидії домашньому насильству визначає потребу у криміналізації будь-якої форми домашнього насильства, незалежно від кількості його епізодів.

Вказане може бути реалізовано без внесення змін до адміністративного законодавства, оскільки, відповідно до ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, домашнім насильством як адміністративним правопорушенням законодавець визначає вчинення домашнього насильства, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого [9]. Відповідно, логічним висновком є те, що розмежування адміністративно караного та кримінально караного домашнього насильства має відбуватись не за ознакою систематичності, а відповідно до ступеню суспільної небезпечності діянь, які відносно жертви вчиняє кривдник.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило сформулювати додаткові аргументи на користь позиції вчених щодо доцільності виокремлення самостійного розділу «Кримінальні правопорушення проти сім'ї та дітей», в якому варто розмістити систематизовані

кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством. Також доведено, що окремої уваги потребує визначення доцільності виокремити із диспозиції ст. 126-1 КК України таку ознаку як «систематичність», що дозволило б більш ефективно протидіяти таким кримінальним правопорушенням заходами кримінально-правового характеру.

Запропоноване надасть можливість наблизити українське законодавство до вимог європейських правових документів у сфері протидії та запобігання домашньому насильству, а також дозволить привести у відповідність положення кримінального законодавства Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що у свою чергу сприятиме об'єктивізації судового розгляду кримінальних проваджень, розпочатих за фактом вчинення домашнього насильства.

Список використаної літератури:

1. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. / За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К.: Компанія ВАТЕ. 2024. 494 с.
2. Вознюк А.А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. URL: https://forumprava.pp.ua/files/006-014-2019-2-FP-Voznyuk_3.pdf
3. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лютого 2020 року (справа №453/225/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679>
4. Назимко Є.С., Пономарьова Т.І. Запобігання кримінальним правопорушенням у сучасній кримінології: теорія та практика: монографія. Вид. 2-е, переробл. та доповн. Київ : ВД «Дакор», 2024. 312 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

-
7. Кримінальний кодекс України. Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#doc_info 8. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2023 року (справа № 725/4683/20).	URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109395413 9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text
-

Nesterenko T. V. Objective features of domestic violence

The article defines and analyzes the objective features of the composition of a criminal offense provided for in Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is indicated that the allocation of a section in which types of criminal offenses against the family and children will be systematized and domestic violence and socially dangerous acts related to it will be placed therein is appropriate for the following reasons: 1) determining the correct generic object and correlating the composition of domestic violence with other criminal offenses that have the same generic object and have a similar legal nature allows for a more correct determination of the limits of criminal liability and punishment, as well as effective types and amounts of punishments; 2) such a section will also provide an opportunity to generalize criminal offenses related to domestic violence. It is argued that one of the main problems that cause gaps in law enforcement is the different interpretation of the concept of domestic violence provided in the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence" and in the Criminal Code of Ukraine.

It is noted that the construction of the criminal law norm establishing criminal liability for domestic violence has a number of gaps, which, most likely, can be explained by the lack of a systematic approach to determining the composition, due to the desire to fulfill the international legal obligation as soon as possible before the ratification of the Istanbul Convention. The placement of the act in Section II of the Criminal Code of Ukraine, it seems, was due to the presence of signs of violence and potential harm to health. It is argued that special attention requires determining the expediency of separating from the disposition of Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine such a feature as "systematicity", which would allow more effectively to counteract such criminal offenses with criminal law measures.

Key words: *domestic violence, objective side, object, objective signs, forms of implementation of the objective side, criminal offense, criminal legislation, criminal liability.*